

NYISS AJTÓT A BARKÓSÁGRA

Farkas Éva

2012 őszén nyitotta meg kapuit Királdon a Művészanya, melynek megálmodói és mai napig mozgatói az Ózd térségi fiatalok. Céljuk egy olyan alkotóház, módszertani központ létrehozása volt, mely otthont nyújthat mindazoknak a fiataloknak és az idősebb generáció képviselőinek, akik fogékonyak a helyi kulturális örökség, a Barkóság értékeinek felkutatására, a rég elfeledett mesterségek visszatánulására, művelésére. Fontosnak tartották, hogy a helyi hagyományokra építve olyan kézműves termékek kerüljenek ki az itt tevékenykedő közösség keze alól, amelyek a modern kor emberének igényeit is kielégíthetik, szerethető darabjai lehetnek egy-egy lakásnak, de portékáik között a mindennapi használatra alkalmas viseletek, öltözékek és kiegészítők is megtalálhatók.

Miért is fontos és kiemelkedő a fiatalok kezdeményezése? Az Ózd környéki települések alkotják a palócok keleti ágához tartozó barkó népcsoportot, akik a 19. században a rohamosan fejlődésnek indult nehézipar következtében korán kivették viseletükből és elfeledték különleges hagyományait. A 20. század végén a nehézipar világméretű válsága hazánkban elsőként az ózdi vasipart érte el, aminek következtében az itt élők komoly gazdasági, társadalmi kihívásokkal kerültek szembe. A helyi fiatalok is kénytelenek voltak szembesülni az egyre mélyülő problémákkal. Korosztályuk mentalitásából adódóan nemcsak beszélni, de tenni is kívántak a térség jobb jövője érdekében. E jobbító és újító törekvés eredményeként született meg 2007-ben a Művészanya létrehozásának gondolata, és egyúttal a nemes szándék, a Barkóság még meglévő kulturális értékeinek feltárására is, hiszen – ahogy azt a néhány évvel ezelőtt általunk szervezett Kamaszparlamentben a fiatalok megfogalmazták – *gyökereinket kutatva tudjuk újra megtalálni helyi identitásunkat, mert csak a múltunkat tiszteletben tartva, gyökereinkre támaszkodva lehet jövőt építeni.*

A fiatalok igen aktív kutatómunkába kezdtek. Sikerteljes kapcsolatot teremteniük azokkal az idős emberekkel, *kultúra őrzőkkel*, akik szívesen elevenítették fel fiatalságukat, az akkor élő szokásokat és büszkén mutatták meg féltve őrzött hozományukat, az általuk készített gyönyörű textil-munkákat. Gyűjtőmunkájuk híre eljutott a kis településeken élőkhez is, egyre többen kezdtek foglalkozni a Barkósággal és a még meglévő, nagyszülőktől örökölt régiségek értéke saját gondolkodásukban is felértékelődött, sőt több településen

kiállításokat szerveztek ezekből a régi anyagokból.

A fiatalok első pillanattól kezdve nemcsak a múlt feltárásában, de a régen elfeledett mesterségek visszatánulásában, felelevenítésében is gondolkodtak. Igazi kihívásnak tartották, hogy a több generáció során kialakult tárgyi kultúra darabjai tovább éljenek, számukra is elfogadható formában. Mindennek eredményeképpen több tehetséges fiatal csatlakozott a kezdeményezéshez, akik közül sokan ma is tagjai a Művészanya közösségének.

Megfelelő szakmai tudás hiányában elsőként a polgári mintákat sikerült megtalálni. Gyökeres változást eredményezett a barkó kézműves hagyományok feltérképezésében, újraélesztésében Beszprémy Katalinnal, a Hagyományok Háza szakmai vezetőjével 2013-ban történt sorsszerű találkozás. Elindult egy közös gondolkodás, mely a helyi közösség lelkesedése, tenni akarása mellett végre párosult az ország legjobb mestereinek szakmai tudásával, támogatásával.

2014-ben *Mesterségtanulás* címen négy régi kézműves tevékenység visszatánulása indult el a Hagyományok Háza szakembereivel. Beszprémy Katalin és Illés Vanda a hímzést és viseletvarrást, Pintér Piroska a szövést, Ament Éva a bútorfestést oktatta. Az inasok kis közössége pedig a helyi tehetséges fiatalok mellett azokból az idősebb generációt képviselő asszonyokból alakult ki, akik már komoly gyakorlattal rendelkeztek a hímzés, varrás terén.

A mesterek nemcsak a képzést irányították, de járták a térséget a Művészanya tagjaival, idős helyi asszonyoknál, helytörténeti kiállításokon gyűjtötték a mintákat, melyeket másnap már fel is dolgoztak a közös műhelymunka során. E kutatómunka során két rendkívüli asszonyt ismertünk meg. Élettörténetük, tudásuk, az általuk megőrzött tárgyi emlékek nagyban hozzájárultak ahhoz, hogy ma már többet tudunk a barkók kézműves hagyományairól. Sok-sok beszélgetés után született meg az itt bemutatásra kerülő kis anyag, mely elsősorban a két asszony visszaemlékezéseire épül. Mindannak ellenére, hogy teljesen eltérő társadalmi-gazdasági környezetben élték életüket, a 20. század kihívásai, megpróbáltatásai sok hasonló helyzet elé állították mindkettőjüket, emberi nagyságuk, erkölcsi tartásuk sokunk számára példaértékű lehet.

Apátfalvi Miklósné, Margit néni.

Egy sáti parasztcsalád élete

Egy sáti parasztcsalád 20. századi életébe **Apátfalvi Miklósné Kovács Margit**, Margit néni elbeszélése nyomán nyerünk betekintést, aki 1926 júliusában született Sátán, egy ötgyermekes család negyedik gyermekeként. Gyula, Lajos, Emelka, Margit és Mariska volt az öt testvér. 9-10 hold földön gazdálkodott a család, édesanyja Farkaslyukba hordta a piacra a tejet, babot, vagy ami éppen a földön megtermett. Otthon aprójószágot és tehenet tartottak. Összetartó család voltak, ma is nagy-nagy szeretettel beszél Margit néni róluk. A fiútestvérek az édesapjukkal megjárták a II. világháborút. Közben a lányok férjhez mentek. Margit néni maradt az édesanyjával. Nemcsak összetartó, de szorgalmas család is voltak. A három lányt rendszeren kistafirozták, a jövőre otthonukat, házukat pedig családi segítséggel maguk építették. Kivétel Margit néni, aki a férje családjához költözött. Margit néni édesanyja nagyon szépen szőtt és kézimunkázott, *aranyoskezű volt*. Amíg az édesanyja szőtt, addig a nagymama vigyázott a gyerekekre, segített a háztartásban. A lányok természetesen a későbbiekben mindannyian megtanultak szőni, hímezni. Így természetes volt, hogy gazdag *stafírungot* (kelengyét, menyasszonyi hozományt) kaptak a lányok.

A parasztlak jón gondolkodásának egyik szép példája, hogy a visszaemlékezéskor Margit néni fontosnak tartotta elmesélni: az édesapja még a háborúban is a család mindennapi betevő falatjáért aggódott. Megüzente, a földet be kell vetni búzával, hogy legalább kenyér legyen a szűkös napokban. A szegénység, a háború kemény emberré formálta az asszonyokat. A férfiak a háborúban

harcoltak, a magukra maradt nőknek nemcsak a földeken, de az élet többi területén is meg kellett állni a helyüket. Az oroszok bevonulásakor a falu előljárója hozzájuk akarta beszállásolni a katonákat, merthogy vannak ott asszonyok, és hogy *mindent lehet ott csinálni*. Az édesanyja kiállt a négy nő alkotta család – Mamóka, két lány és önmaga – mellett. - Náluk nem fog *tesznyélkedni senki* – jelentette ki, így hát kénytelenek voltak máshol szállást keresni a katonák számára. Megdöbbenő, de a templomot találták megfelelő helynek, hogy mise után ott beszéljenek a falu lakosságával.

Ekkor már voltak udvarlói Margit néninek. Estéknként jártak a lányokhoz, beszélgettek és a lányok közben kézimunkáztak. Csók nem volt, azt nem illett adni. A jövőrebeli férje még fiatal volt, a többi leventével együtt, a kántorpap készítette fel őket a rájuk váró feladatokra. Igazából akkor figyelt fel a fiatalemberre, mikor az édesanyjával a tarlóhegyen kaszáltak és egyszer csak segítségükre sietett. Ez a segítőkészség, gondoskodás egész életüket végig kísérte, amit a Margit nénihez írt gyönyörű szerelmeslevelek is bizonyítanak. Az abban az időben szokásos udvarlás minden formáját kihasználta: éjjeli zenét adott, nagyon szépen harmonikázott, *májfát* (májusfát) állított. Végül 1945. május 12-én házasodtak össze. A házasságból két gyermek született. A leánygyermek születése után hamarosan meghalt. A fia nem nősült meg, így haláláig Margit néniével élt. A férje családja 12 hold földön gazdálkodott. Nem volt testvére, egy szem gyermek volt. Az ifjú házaspár a férj házába költöztek. Ekkor még a ház hátulsó részében laktak. A pitarban Mamóka, a nagymama aludt, Margit néni a férjével, gyerekeivel és az anyósával 15 évig élt a belső szobában. Innen nyílt

Margit néni családja, szülei és testvérei.

a konyha és az első két szoba, amit tisztaszobaként használtak.

Margit néni családja odafigyelt a lányok *stafirungjára*. Nekik kellett biztosítani a bútort, az ágyneműt (nyolc párnát), zsákokat, tarisznyákat, (ebben vitték a határba a kenyeret, de a tarisznyát használták az iskolába járáskor is) terítőket, derékaljat stb. A derékaljba a szalmát azonban már a vőlegénynek kellett *betölteni*.

Margit néni családjában már *nem volt vászongatya se alul, se fölül*. A férje családjában még hordták a vászoninget, vászongatyát. Margit néni a kiszabott vászongatyát *kimerkelte* (kereszt-szemes mintával kihímezte), eladta a piacon, s ezen a pénzen vett meleg nadrágot és nyári gatyát férjének. Annak ellenére, hogy a szövés, fonás, kenderfeldolgozás és a házi vászon használata már egyre inkább háttérbe szorult, Margit néni és testvére, Emelka sokat szóttek. Az 1960-as években fonal hiányában raffiát használtak. Csodálatosan szép színes rongyszőnyegek kerültek ki a kezük alól.

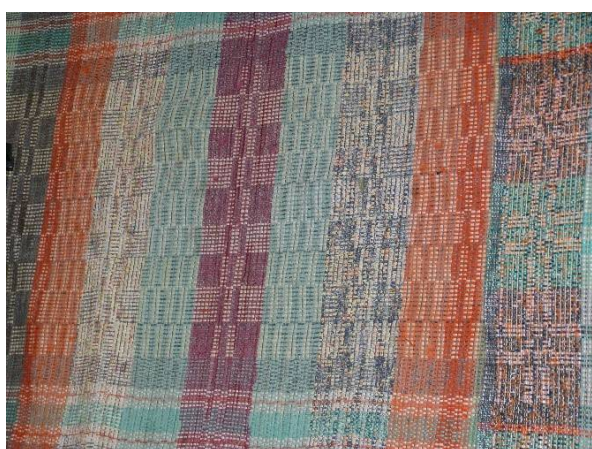
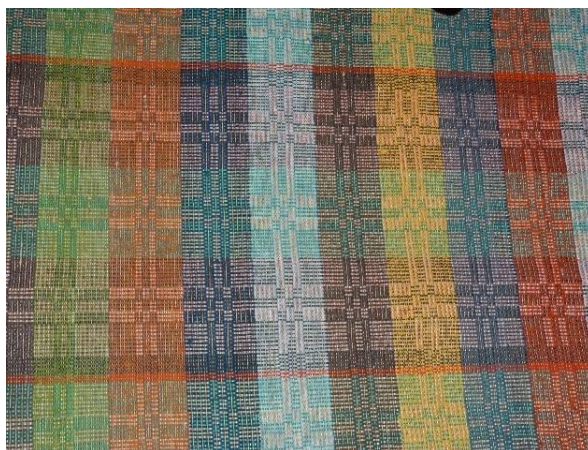
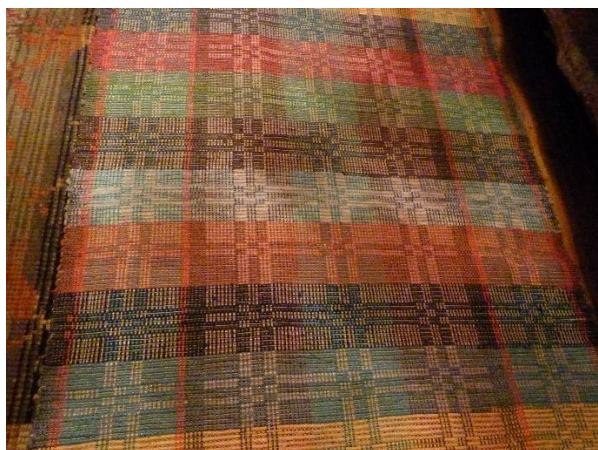
Kendercsíkos terítő

Tulipános láda, Margit néni stafirungjának őrzője.

Kendercsíkos derékalj

Margit néni által szőtt színes rongyszőnyegek

Horváth Lászlóné, Margó néni.

Hangony és a Kisgergely család

A mai Hangony a múlt század elején még két településből állt: Felsőhangony és Alsóhangony (1939-ben egyesült a két település, bár az ott lakók a mai napig megkülönböztetik a két részt). Felsőhangonyon meghatározó volt a kismemesek száma, míg Alsóhangonyon a szegényebb parasztok, iparosok, és munkások éltek. Felsőhangonyon élt a Somoskeőy földbirtokos család, Somoskeőy Somoskeőy Ferenc és családja, öt gyermekkel, akik a rossz gazdálkodás következtében kénytelenek voltak eladni földjeiket. Ekkor jutott komolyabb földterülethez Felső- és Alsóhangonyon Kisgergely József – Margó néni nagyapja – és unokatestvére, Kisgergely Dániel. Ezzel megalapozták a családnak nemcsak gazdasági, de társadalmi helyzetét is. A település vezetői között ott találjuk Kisgergely Dánielt és a későbbiekben Margó néni édesapját, ifjabb Kisgergely Józsefet is.

A falu életében – nem meglepő, különösen a 20. század történelmét ismerve – fontos szerepet töltött be a laktanya. Innen indultak el a katonák az I. és a II. világháború idején, itt találtak menedéket lengyel tisztek az 1940-es évek elején, de megfordultak itt zsidó munkaszolgálatosok, német és orosz katonák is. A család életét mindez komolyan érintette a helyi társadalomban betöltött szerepük miatt.

Margó néni 1929 telén született Felsőhangonyban Kisgergely József és Endrész Mária második gyermekeként. Édesanyja Sajónémetiből származott, ahol szintén gazdag kismemesek laktak. A család ekkor már biztos anyagi háttérrel rendelkezett. A biztonság kedvéért az édesanyja kapott az apósától *hérészpénzt* (menyasszonyként kapott pénz) arra az esetre, ha a család bajba

kerülne. Később az alsóhangonyi földek árából Harmacon vásároltak további ingatlanokat. Annak ellenére, hogy a századfordulón a család igen népes volt, a sok betegség, háború következtében minden vagyont egyedül Margó néni örökölt.

Margó néni elemi iskoláit Felsőhangonyban végezte, majd Putnokra került polgáriba. 1943-ban a második évet már Egerben, az angol-kisasszonyok leányiskolájában folytatta. A polgári befejezése után Putnokon, az országos híró gróf Serényi Béla Gazdasági Felsőleánynevelő Intézet és Gazdasági (háztartási) Szaktanácsadó

Kisgergely József és Endrész Mária esküvőjük után.

Állomáson szeretett volna tanulni, ahová gazdag báró és grófkisasszonyok is jártak. Itt a fiatal lányok nem csak általános műveltségre tettek szert, de Margó néni szerint megtanulták, hogy kell a tyúkólat kitakarítani, beteget ápolni, mert csak az parancsolhat, aki maga is tisztában van a dolgokkal és nem *ízik-fancikol* (nem viselkedik felsőbbrendűen, lekezelő módon). Sajnos, az élet közbeszólt, a gazdasszonyképzőben megszűnt az oktatás és Margó néni számára is a továbbtanulás lehetősége.

A polgári iskola elvégzése után Margó néni visszakerült Hangonyba. Ezt követően ismerkedett meg férjével, Horváth Lászlóval egy aranykálász gazdaképzés során. A tanfolyammal párhuzamosan színdarab bemutatására is készültek a helyi fiatalok, mely így több lehetőséget biztosított a találkozásra. Végül a beszélgetésekből udvarlás, majd 1947-ben házasság lett. Férjének a családja is a tehetősebbek közé tartozott. Annak idején a két nagyapa - Kisgergely József és Horváth Bálint - között történt adás-vétel alapján került az alsóhangonyi birtok a Horváth család kezébe. Ezzel a két család – alsóhangonyi és felsőhangonyi – vagyona, a földek megint egy kézbe kerültek. Házasságukból három gyermek született, a legidősebb, Zita a mai napig édesanyjával él a régi családi házban.

A 19. század végéig a gazdálkodás úgy történt, hogy a család tagjai közösen művelték meg a földeket. Az I. világháború és a sok betegség megtizedelte a családot. A gazdaság növekedésével szükségessé vált, hogy napszámosokat fogadjanak. Aratáskor 15-16 helyi ember segített, akik munkájukért fizetségül teljes ellátást és terményt kaptak. A cséplést a cséplőgép tulajdonosa végezte az egész faluban, akkoriban ez egyfajta vállalkozás volt. A cséplőgépen négy nyílásból négy

zsákba ment a termény. A zsákok számát feljegyezték, ennek alapján kapták a fizetséget az emberek. Búzát, árpát, zabot termesztettek.

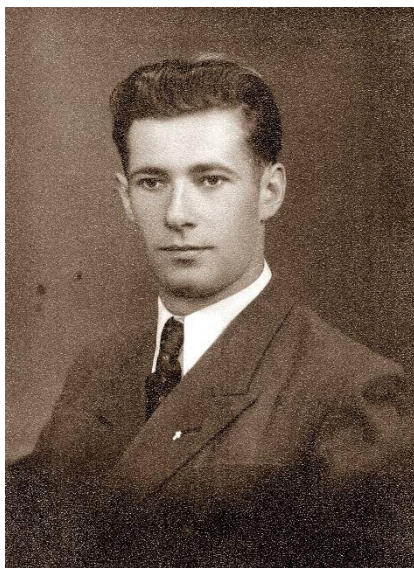
A Horváth család révén iparosok is bekerültek a családba. Horváth Bálint és fia, József kőművesként több házat épített Ózdon, a Cipónál. Apósa értett a bőrművességhez, lószerszámokat készített, de cipésként is dolgozott.

Kenderföldje majdnem minden családnak volt. Csak annyi kendert termesztettek, hogy a család szükségletét kielégítsék. A faluban két asszony foglalkozott a kenderföldek gondozásával. A kender feldolgozásánál már 8-10 asszony munkálkodott. Az idősebb asszonyok fontak, a szövés munkálataiba minden korosztály bekapcsolódott. A legfinomabb kenderből cernát fontak, mert ezzel lehetett a kendervásznat összevarmni. A kendercernát csak kiváltságos tehetségű asszonyok tudták fonni. A kendertermesztés, feldolgozás az 1950-es évekig tartott. Míg a 20. század elején szinte minden textilféleséget – zsákokat, lakástextilt, viseletet – otthon állítottak elő, addig a század közepére minimálisra csökkent, leginkább már csak rongyszőnyeget szőttek.

Margó néni családjában a nagymamája még szőtt, édesanyja is tudott szőni, de valójában már nem volt rá szüksége. Margó néni a gyermekkori balesete miatt nem tanulhatott meg szőni, de a neveltetéséből adódóan a falusi asszonyok feladatával teljes mélységig tisztában van. Erre jó példa, hogy édesanyja kedves kis történet keretében tanította meg a kenderfeldolgozást, de más tevékenységet is. Természetes, hogy a környezetében minden asszony kézimunkázott, Margó néni hímezni már öt éves korától kezdve tanult és élete fontos része maradt.

Az 1950-es évek kulákküldözése természetesen az ő családjuk életére is hatással volt. Mint a környék egyik leggazdagabb családjá, folyamatos zaklatásnak voltak kitéve. Kúriájukba nyolctagú családot költöztettek be. Folyamatos volt a házkutatás, a feljelentések. A Tsz megalakulásakor első körben a tanács csereföldeket ajánlott fel, majd második körben minden földet elvettek tőlük. Végül a kúria a családé maradt, Margó néni a mai napig abban él.

A 20. század elejéig a férfiak helyben szőtt vászonnadrágban, ingben jártak. Ennek emlékét őrzi a szólásmondás: *Jaj már neked inged – gatyád, közeleg már Simon-Júdas,*

Kisgergely Margit és férje, Horváth László esküvőjük után.

A kúria, melyben Margó néni ma is él.

azaz le kellett venni a vászonruhát. (A környéken a szentsimoni búcsú volt Simon-Júdás napján, október 28-án. Általában ezután már téliesen kellett öltözködni.) Margó néni nagymamája még vászon alszoknyát viselt. A lányok, asszonyok szoknyában, blúzban, ill. kötényruhában jártak. Ekkor, vagyis a 20. század elején történt a váltás, a kivetkőzés. Ekkoriban vált általánossá, hogy már a putnoki kereskedőktől vásárolták a ruhának való anyagot, akik Budapestről szereztek be árujukat.

A tehetősebb családok a két világháború közötti időszakban a szükséges stafirungot már nem maguk állították elő, hanem csináltatták. A vásznat a putnoki takács szötte. Erre a szabadrajzú, kihímzendő mintákat környékbeli íróasszonyokkal rajzoltatták, hiszen nem ismerték még a drukkolást. Ezt követően fiatal lányokat fogadtak, akik kihímezték a hozomány textiljeit. Természetesen a család nőtagjai is hímezték. Margó néniékhez többek között egy közeli településről, Arlóból szegődött el egy lány, aki mintegy hónapig náluk lakott, s a kialakított béren felül teljes ellátást is kapott. Emellett a putnoki gazdasszonyképzőben tanuló lányok is vállaltak ilyen jellegű munkákat. Margó néni igen gazdag hozománnyal rendelkezett. A barkó kézműves hagyományok remekeit találtuk meg nála. Az ágynemű, a terítők egy része lyukacsos hímzéssel készült. Ezek a minták úgy érvényesültek igazán, ha színes alapot kaptak, ezért a párnák végét, ahová a hímzett rész került, rózsaszínű vagy kék selyemmel vonták be. Margó néni stafirungjának számos darabja úgynevezett *kendercsíkos* technikával készült. Kendercsíkosnak nevezzük azt a vásznat, melyet felváltva kender- és pamutfonalból

szöttek, s így kapta meg a csíkozást a megszőtt anyag. Ez a fajta szövés nagyon jellemző a barkókra. Ezt követően leggyakrabban egy széles pamutcsíkba hímezték a mintát, amit általában szálszámolásos laposöltéses technikával készítettek.

Azon a téli estén 2013-ban, amikor először találkoztam Margó nénivel és mesélt életéről, megmutatta stafirungját, egyikünk sem gondolta, hogy az egyik legszebb anyagot találtuk meg a barkó kézműves hagyományok újraélesztéséhez. Ugyanis Margó néni liliummal díszített, kenderkockás terítője és a Kisgergely család, zömében nőtagjait ábrázoló fotó lettek Molnár-Madarász Melinda barkó kollekciójának ihletői. 2016-ban Budapesten, a Mesterségek Ünnepeén, divatbemutatóval egybekötve került bemutatásra a barkó projekt. Ezen alkalommal Pálmai Ilka, a Művész-tanya vezetője egy előadás keretén belül beszélt a barkókról, népművészetükről, hagyományos viseletükről. S hogy mindezt hogyan fogalmazza át egy 21. századi divattervező a mai kor számára, azt Molnár-Madarász Melinda barkó ihletésű ruhái tették kézzelfoghatóvá a közönség számára.

Összegzőként megállapítható, hogy a barkók az iparosodás következtében a 20. század elejére kivetköztek hagyományos viseletükből, lassanként elfelejtették identitásukat. A Művész-tanya fiataljainak célja – a barkó kézműves hagyományok újraélesztése – elképzelhetetlen lenne e két asszony, Margó néni és Margit néni története, az általuk megőrzött sok-sok tárgyi emlék nélkül. Mindketten elveszítették azokat az embereket, akikkel megélték a fiatalságukat, magányosan, emlékeikbe menekülve éltek mindennapjaikat. Örömmel veszik, ha meglátogatjuk őket, meghallhatjuk történeteiket, megcsodáljuk kézimunkáikat. Fontosnak tartják, hogy a Művész-tanya kis közössége révén mindez e szépség, a barkók kézműves öröksége tovább él.

A Kisgergely család asszonyai és gyerekei az 1920-as évek elején.

Kendercsikos prozlikos kendők

Szőttes terítők.

*Párnahuzat.
(Beszprémy Katalin fotója)*

*Liliom mintás, kenderkockás terítő,
Margó néni háztartásának legrégebbi darabja,
mely anyósától maradt rá.*

Mesterségek Ünnepe 2016. Molnár-Madarász Melinda tervein alapján készült barkó ihletésű ruhák.